

DELA BORISLAVA PEKIĆA U 13 KNJIGA

VREME ČUDA
HODOČAŠĆE ARSENIJA NJEGOVANA
USPENJE I SUNOVRAT IKARA GUBELKIJANA / ODBRANA I
POSLEDNJI DANI
KAKO UPOKOJITI VAMPIRA
ZLATNO RUNO I-VII
U TRAGANJU ZA ZLATNIM RUNOM I-III
BESNILO
ATLANTIDA
1999
RAĐANJE ATLANTIDE
NOVI JERUSALIM
GRADITELJI
DRAME I-II

PEKIĆ

1999

ANTROPOLOŠKA POVEST

DELA BORISLAVA PEKIĆA U 13 KNJIGA
Knjiga 9

Copyright © 1984, Borislav Pekić
Copyright © 2011 ovog izdanja, LAGUNA

USPOMENI GEORGEA ORWELLA

*„Bilo je i biće mnogih uništenja
čovečanstva... i ono će kao dete
morati da otpočinje uvek iznova,
ne znajući šta je pre njega bilo...”*

PLATON, „TIMEUS“

PROLOG

Objavljujem:

Ako su Ljudi ikada živeli, ja sam Čovek.

Jer, ja, Arno, znam šta je neizvesnost.

Jedan je Čovek objavio da je iskusio neizvesnost, nepoznatu Grcima, koji su živeli pre Ljudi, i od kojih su, prema predanju, Ljudi i nastali. Neki misle usavršavanjem Grka, drugi njihovim propadanjem, ali ima i onih što tvrde da Ljudi s Grcima nemaju ničeg zajedničkog, i da su iz nepoznatih i umu nepristupačnih razloga nastali sami od sebe. Kao Program kojeg niko nije programirao, kao nemogućnost koja se ipak dogodila.

Tako je neizvesnost zavládala svetom i dugo upravljala životom koji je nazvan ljudskim, ako je ovaj uistinu postojao, ako i on nije samo san odsanjan u žudnjama Arnosa, dok je bio mlad i nesavršen.

Kao što se o Ljudima ništa ne zna, ne zna se ni kako ni kada je neizvesnosti nestalo iz njihovog sveta, ali ni zašto je i za nas, Arnolde, sve do mene, budućnost bila izmešana sa sadašnjicom, u jasnom vremenu, u kome sve beše predvidljivo, neizmenljivo i izvesno.

Ja, Arno, prvi sam kome se neizvesnost vratila.

Vratila se, jer sam odbio ono što su Ljudi, ako su postojali, zvali Sudbinom, a mi – Programom.

Trebalo bi stoga reći da nisam izvršio Program, ali ja kažem – pobedio sam Sudbinu.

Jer, ako je Ljudi bilo, ja sam Čovek.

Sad čekam da umrem ili živim. Da sâm ostanem jači od Sudbine, ili da mi i drugi pristupe, i oni da postanu jači od nje. Ako mi priđu, živeću; ako me samog ostave, umreću.

Ne znam šta će se dogoditi, ali znam šta je – neizvesnost.

Znam da je ona moguća i to objavljujem.

Nismo verovali u nju, jer nismo znali šta znači.

Ja to sada znam, i objavljujem da je sumnja u istoriju ljudske vrste, u samu mogućnost tako besmislenog i nesvrshodnog opstanka, istog porekla i da počiva u neznanju. Neznanje rađa gordost, gordost – neznanje.

Nismo verovali u Ljude, jer ne znađasmo za neizvesnost; nismo poznavali neizvesnost, jer ne verovasmo u Ljude.

Kada shvatimo neizvesnost, pomirićemo se i sa mitom o Čoveku.

Ali, i ovo objavljujem: nipošto neizbežno. Čovek i neizvesnost ne stoje u međusobnoj zavisnosti, ne dokazuju jedno drugo. Ništa se ni sa čim, do sobom, ne dokazuje; ništa iz ničeg, i ako može, ne mora proisticati; ništa ni od čega ne zavisi, niti se na nešto zauvek obavezuje.

Uzroci i posledice raskinuli su zardali lanac, koji ih je spajao u privid, što smo ga, na Arnosu, poznavali i obožavali kao najvišu sreću izvesnosti.

I to je, objavljujem, Veliki paradoks, na kome se svet drži: da bi ostala neizvesna, neizvesnost mora isključiti i samu sebe. Kako bi, inače, ostala ono što jeste?

Ali, u tome i jeste čar novog stanja.

Lepota iščekivanja.

Neuporediva sila brige.

Opojnost zebnje.

Magija neznanja.

Čudotvorna moć Tajne.

Ništa nije neizbežno. Sve je – neizvesno.

Zato velim: Ako su Ljudi ikada postojali, ja sam Čovek.

Jer, ja, Arno, sada znam šta je – neizvesnost.

Zid koji se ispred mene podigao kada sam odbio da se izvršim, kad sam, ni sam ne znam kako, uspeo da se oduprem neminovnosti, zauvek mi je zatvorio budućnost, ali, u zamenu, dao – život.

Spoznaдох da je to što sam dobio – neizvesnost, i da je ona:

Izbor. Sloboda, Slučaj, Strepnja.

Kada se budućnost ispred mene zatvorila, i sve što će tek biti opet postalo neizvesno, iz pepela razorene izvesnosti vaskrslo je zaboravljeno Čudo u kome su ljudi primali darove bogova. A meni, jer sada i ja sam Čovek, dano beše da se prošlost u neiskazivim pradubinama vremena, kao zagađena voda do tada neprovidna, nerazbirljiva, nepristupačna, izbistri i da kroz njene sve prozirnije taloge, kao u kristalnoj čauri sledene, vidim mlado biće u kome prepoznajem mitskog Čoveka kako silazi padinom, ovom padinom koju zovem Zlatnim Krajem, prema starom pašnjaku izrovanom krtičnjacima, dok vetar brestovima u dnu, duž živice, jedva приметно pokreće lišće, jedan potok šumi u blizini a sunčevi zraci letnje večeri pozlaćuju zemlju.

Osećam prema njemu samilost, jer sada poznajem prošlost.

Nadam se, jer više ne poznajem budućnost.

Ja, Arno sa planete Arnos, čekam i zebem.

ZLATAN KRAJ

RAYU BRADBURYJU

„Odjednom se vide kako stoji na mekoj utrini u letnje več kad sunčevi zraci pozlaćuju zemlju. U mislima, kad je bio budan, nazivao je predeo Zlatnim Krajem. Bio je to stari pašnjak koji su zečevi obrstili; preko njega je vijugala putanja, a unaokolo su se videli krtičnjaci. U nazubljenoj živici preko puta, brestove grane blago su se povijale na vetru, a lišće je kao ženska kosa jedva приметно treperilo. Negde u blizini, mada se nije video, bio je bistar, tih potočić u čijim su se virovima, ispod vrba, igrale sićušne ribice...“

(GEORGE ORWELL, 1984)

„U sedmom mesecu godine 1999. sa neba će saći Veliki Kralj Terora.“

(NOSTRADAMUS, X – 72)

1

Bio je to stari pašnjak koji su obrstili zečevi i izrovale krtice.

U mlakom, mekom vazduhu predvečerja, na predelu prožetom nežnim sjajem dugog letnjeg zalaska, gde je ljudskom rukom sve bilo do potpune izveštačenosti usavršeno, izgledao je on neočekivano, pa i uvredljivo – prirodno. Zaboravljeno, zapušteno, tužno kao neko koga je nepravedno mimoišlo opšte čudo.

Privlačnost njegove ružnoće on, Arno, nikome nije umeo da objasni. A ni trudio se nije. Ni Zlatnim Krajem nije ga nazvao da bi toj beznadežnoj ružnoći prkosio. Korov maslačka u cvetanju osipao je pašnjak najpre zlatnom, potom belom pahuljastom skramom. Da nje nije bilo, zvao bi ga – Olovnim.

Već i pre 1999, godine u kojoj su jedino astronomi predviđali pomračenje sunca, a svi ostali više svega, pa i svetlosti, priroda je kao zabluda varvara pogubila sve svoje zaštitnike i većinu obožavatelja. Njene zelene boje više niko nije nosio. Usamljenih sanjara po neraskrčenim šumskim proplancima, iznad smeđih

dolova, sa kojih hladna svitanja otiru nebesne holo-sene, noćnim uobraženjima otimaju magiju, a čoveku, životinji i drvetu u ravnici vraćaju od Boga dane, iste razmere, bilo je sve manje. Njome će se, mislio je, uskoro baviti samo istoričari kad opisuju stara ratišta, i poneki zastareli umetnik, ako ga pamćenje bude služilo.

Mnogo toga, uostalom, ne bi mogao nikome objasniti, čak i da mu se za objašnjenja pružala prilika, da je upoznao nekoga ko za nastrana mišljenja ima uho. Ljudska su čula, nažalost, već odavno zapušena voskom Razuma i njima se nije vredelo obraćati. Zato se isto tako davno odrekao truda da brigu za ovu bednu utrinu, ni nalik bujnim ispašama prošlosti, s izrovašenim, iznurenim licem starca na umoru, ikome, pa i ukućanima učini shvatljivom, ponajmanje umesnom.

Nije ga obilazio često. Mahom kada su mu radovi na farmi dopuštali. Svuda napušteno, starinski štedljivo postupanje sa zemljom i njenim plodovima činilo je za njega te radove napor-nijim nego za one što su svoje obaveze prepuštali mašinama, računarima, hemikalijama i mutantskom semenju. Srazmerno slobodnijih dana na farmi bilo je ovog jula više no obično, ali ni poslednja tri nije iskoristio za posetu pašnjaku.

Sada je stajao na mekoj utrini, iznad doline pozlaćene suncem, i osećao se krivim.

Unaokolo, sve dok se okom dopiralo, ne beše ni žive duše. Na susednom brežuljku, istina, klonule glave, paslo je matoro, mršavo, crno kljuse, ali sada su već i deca znala da konji nemaju dušu. I ne što je životinje nemaju, što je za čoveka sazdana, već što ne postoji. I što, osim u mašti večno nezadovoljnih osobe-njaka njegovog, Arnovog soja, nikad i nije postojala.

Pitao se kako je stari konj izmakao opštem usavršavanju života, zašto ga već nisu ubili ili – „poslali na spavanje“, kako se govorilo – u korak s pravilom da ljudski jezik postaje sve nežniji, ukoliko su mu običaji sve svirepiji – jer on je, nema zbora, podruku s pašnjakom, dopunjujući mu ružnoću, kvario vidik koji bi bez njih bio lep kao uspela fotografija u boji.

Iz daljine pašnjak je izgledao još napušteniji. Beznadežno isključen iz života koji je kao omču oko Zlatnog Kraja stezalo kružno obzorje osenčeno zadimljenim obrisima gradova. Preko njega vijugala je putanja izlokana kišama, koju, osim njegove, ljudska noga godinama nije gazila, a svuda unaokolo videle su se kraste krtičnjaka nalik humkama bezbožno oskrnavljenoga dečjeg groblja. Činilo se, mada nije bio siguran, da nigde nema sveže zemlje novih tunela i da su humusne gomile spojene s više ukrštenih tragova nego što je prirodno za doba godine u kome krtice žive same i ljubav ih ne tera jednu drugoj. U nazubljenoj živici preko puta, gde je boravilo nekoliko ostarelih ježeva i rovčica i kuda je vodila ratnička staza smeđih pacova, brestove grane blago su se povijale na vetru, a lišće jedva treperilo. U blizini, mada se nije video, tekao je bistar, tih potočić u čijim su se virovima, ispod vrba, igrale sićušne ribice, i kome je sisarski živalj Zlatnog Kraja silazio da gasi žeđ večnog lova.

Ribe nisu imale od čega da strepe. Kada s istoka naiđe velika voda, posle kraćeg haosa, panike i omašaka prilagođavanja nastaviće u njoj da žive kao i sada u ovoj maloj.

Ali ježevi, krtice, rovčice pomreće.

Jer, kad veštačko jezero potopi Zlatan Kraj, pašnjak će nestati kao i sve što je čoveku nekorisno ili korisno, ali na pogrešnom

mestu, u pogrešno vreme. Možda je preterano reći da će nestati. Nipošto sasvim, u svakom slučaju. Povući će se u dubinu zemlje i produžiti da živi kao dno novog sveta. Ali, u njemu će vladati crni hlad nebeske praznine, sunčani zraci izgubiće svu snagu dok do njega stignu, neće se čuti šum vetra u lišću brestova i cveće maslačka neće ga više bojiti zlatnim prahom. Biće to drugi i drukčiji svet, u kome za ježeve, krtice i rovčice neće biti mesta.

A on, Arno, protiv toga ništa nije mogao.

Opčinjeni sve efikasnijim simulacijama i sve uspelijim surrogatima, njegovi sugrađani, ljudi Hiljadudevetstodevedesetdevete, držali su da ništa ne može ostati dobro ako ne postane veštačko, ništa lepo ako nije lažno. U sporu je bio sam. Niko pašnjak nije smatrao vrednim čuvanja. Pa ni ono nekoliko tvrdokornih Prijatelja Zemlje, invalida sloma Zelenog Pokreta rešenih da je i dalje obožavaju, ali u potaji i bašti iza kuće. Spor je prošlog meseca izgubio. Sada se samo čekalo da cevi, već na pola puta, dovedu vodu, čiji je život kao prljavi talog ostao na njihovim filterima.

Nepovoljna odluka suda, premda za očekivanje, oduzela mu je hrabrost za ove obilaske, a i dosta od čari prethodnih. Učinio je za pašnjak i njegove krtice što je mogao. Daleko više nego što bi iko na njegovom mestu preduzeo za okrajak ružne, zapuštene, nekorisne zemlje, o kome se, izgleda, ni priroda, obaveznija od njega, nije starala, kao da je i za nju bio suvišan.

Pa ipak, osećao se krivim. Pitao se da li je uistinu učinio sve što je mogao. Bilo je to svakako sve što se ljudski moglo učiniti. Ali, da li je smeo učiniti i više od toga, nešto što nije sasvim ljudski, što je više nego – ljudski? Ne veruje, čak i da raspolaže moćima

svojih dalekih indijanskih predaka koji su poznavali jezik prirode i smelo gledali u oči zagonetnim duhovima šuma i prerija.

Mučila ga je usamljenost. Osećao se napušten, odbačen, zaboravljen kao kamen u padu kroz dubok bunar, čiji udarac o dno niko neće čuti. Čije će rasprskavanje biti vraćeno njegovim rasutim komadićima kao prazan eho. Možda i ne baš sasvim prazan. Ispunjen, u stvari, vlastitim krikom, i ničim više. Samo bi to opravdalo bojažljivost s kojom prilazi pašnjaku, strahopoštovanje što ga mrtve stvari, osim ljudskog leša, za većinu, ne zaslužuju.

Zlatan Kraj pripadao je porodičnom imanju od starina. Kako se do njega došlo, znalo se. Nije se znalo – zašto. Izazivajući podsmeh suseda i stid porodice, bio ga je kupio nastrani predak, ali zašto je to bio učinio, ostala je misterija. Od farme je pašnjak toliko udaljen da je svako korišćenje, skopčano s teškoćama i neudobnostima, bilo neekonomično. Zašto ga ni posle tog saznanja nisu preprodali, nije se dalo opravdati jedino time što niko nije hteo da ga kupi. Zemlje je već tada bilo nedovoljno, a preostala je, iscrpljena, izdisala. Vrlo stari ljudi tvrdili su da noću čuju njen ropac kako najavljuje zemljotrese, erupcije vulkana i poplave. Ujutru, zemlja je mirovala, vulkani se čak nisu ni dimili, a reke su i dalje pokorno tekle novim slivovima, usečenim ljudskom rukom, i svima je bilo jasno da starci, mučeni nesanicom, čuju samo sopstveno disanje. Krtice, ježevi, rovčice i zečevi – a onda je, izgleda, zečeva još bilo – takođe nisu predstavljali ozbiljnu prepreku: sve se to moglo otrovom potamaniti u jednom jedinom danu.

Zemlja se pod nogama ugibala. Kao da je vazduhom ispunjena. Kada je u junu ovuda silazio, tlo je bilo čvrsto. Tuneli krtica

oduzeli su mu, u međuvremenu, otpornost. Objašnjenje je bilo poduprto podjednako logikom i iskustvom. Ali su i logika i iskustvo zahtevali da ivični pojas utrine bude izbušen kao i onaj niži, na kome su krtice oduvek živele. A nije bio.

Išao je preko nastanjenog tla, a staništa se nisu videla. Ni nanosa, ni rupa nije bilo. Gde je, pitao se, uklonjena iskopana zemlja?

Krtice su ga uvek iznenađivale. Nije bilo načina da se stvarno upoznaju, onako kako se, bar otprilike, upoznavanjem jednog čoveka mogao steći utisak o čovečanstvu. Svaka je krtica bila svemir za sebe, a opet su pod zemljom obrazovale jedno jedino biće koje se s vremena na vreme iz ove ili one rupe pojavljivalo u nezavisnim oblicima patuljastih, surocni, rutavih životinja, neosetljivih na spoljni svet i njegovu sudbinu. Trebalo je dosta strpljenja da se u njihovim monotonim rutinama osete izvesne posebnosti, još više da se u njihovim neočekivanim postupcima, ponašanju bez uočljive sheme nazre neki red, plan, ideja, pa možda i izvestan smisao za budućnost.

Taj smisao obelodanjivali su ovog puta površinski tragovi plemena. Krtice su retko izlazile u svet koji ih se nije ticao, i gde su se za hranu morale otimati s jačima od sebe. U podzemlju tog sveta one su bile u prednosti nad svim živim stvorovima. U zaštitničkoj noći zemlje one su najbolje videle, jer nisu imale jake oči; čule najbolje, jer nisu koristile uši; i najbrže bile tamo gde se brzina nije merila vremenom u prelaženju prostora, već spretnošću u savlađivanju njegovih prepreka. Gore su bile uljez kome ništa ne pripada, dole domaćin na svome posedu. Insekata i crva bilo je toliko da su, uprkos potrebi da svakog dana progutaju bar polovinu svoje težine, dobar deo plena – pregrizene glave, živog, ali za bekstvo onespособljenog – mogle ostavljati

na stranu, ljudskim jezikom – za crne dane, mada je od njih jedva bilo bojazni.

Protekle noći, sumnje nema, bilo je ovde mnogo više radinosti nego obično, više nego što je pamtio otkada svraća, i neprimodnog zadržavanja na površini, kome se svrha nije nazirala. Nije doba parenja, za kratkotrajna druženja krtica i njihove ljubavi po dužnosti još je rano, i ovakva aktivnost pod punim mesecom, naočigled neprijateljskog sveta, nije imala smisla.

Osim možda jednog samo drevnom nagonu razumljivog.

Krtice su bile uznemirene.

One, naravno, za predstojeću poplavu nisu znale – ničim im se nesreća nije odala – ali su nešto morale predosećati. Nešto neumitno što je prevazilazilo čak i strahotu invazije krvožednih smeđih pacova, kad su ovi poslednji put, u jednoj od sezonskih pljačkaških seoba, prošli živicom ispod pašnjaka i svako srce naterali na drhtanje; nešto što se poredilo jedino sa zemljotresom, porođajnim grčevima njihove hraniteljke – Majke Zemlje. Neizvesnost u pogledu vrste nesreće nije ih umela navesti na uspešnu odbranu – od vode, uostalom, nje i nema – već ih je bacila u bezglavu ponoćnu pometnju.

Saže se da razgleda jedan od krtičnjaka. Učini mu se čudnim. Ali, ne umede odmah reći šta je na njemu neobično. Bio je svež, sinoć prokopan, to je očigledno. Crna zemlja je tek sive la pod suncem. Ako ne padne kiša, do sutrašnjeg popodneva dobiće suvu, trošnu skramu susednih i samo će ga vrlo iskusno oko moći razlikovati od onih decenijama ranije otvorenih. U nešto razvučenijem nanosu nema ničeg izuzetnog, a ni u vrsti

iskopane zemlje, pretežno humusne sa masnim valjcima smeđe gline. Nije trebalo da bude života u njemu, ni crva ni insekata. Oni su obezglavljeni već morali biti duboko u tunelu. A video ih je kako mile ljeskajući se hitinama na suncu.

Prstima razgrnu polusasušene gromuljice zemlje. Na otvor je trebalo da naiđe odmah ispod površine. A nije. Otpor tla nije popuštao i kad je čitav pedalj u njega prodro. Tako nešto dešavalo se samo sa starim napuštenim krtičnjacima. Krtičnjaci su kao i ljudski rudnici živeli dok se u njima kopalo. Nenastanjenji, odronjavali su se, sa zemljom srastali i iščezavali. Kao jame rudokopa u kojima se više ne radi, kao jalovine. Ovaj je krtičnjak, međutim, zatvoren odmah pošto je prokopan.

U ljudskom svetu takve su se neprirodnosti događale. U stvari, mahom one. U lovu na rude zemlja je bušena nasumce, samo na nepouzdan nagoveštaj blaga koga jedva da je više i bilo; jame su potom zatrpavane i bušene druge, podjednako jalove, a u poslednje vreme, u ovoj deceniji, ni zatvarane više nisu. Ostavljane su kao žive rane, same da se zacele. Podizane su građevine od kojih neke, dok su zidane, i nisu bile na pogrešnim mestima, ali su se ubrzo, iz raznovrsnih razloga, na njima našle i morale biti srušene; šut je godinama pritiskivao zemlju nekadašnjeg gradilišta, dok nije prenet na neku drugu, da i nju uguši. Sreća se tražila na raznim stranama i kad se ne bi našla tamo gde je predviđena ili kad bi se pokazalo da je i ona nesrećna, pokušavalo se na nekoj suprotnoj, ostavljajući nakazne rupe u ljudskim dušama i prazninu u njihovim srcima. Žudnja za saznanjem probijala je otvore u tmini tamo gde su oni vodili u još gušću, otvori su potom zatvarani žrtvama iluzije, a kopani novi, u novi mrak. Mrak je, u stvari, bio isti, samo na drugom mestu. Ljudske greške mogle su se ispravljati samo drugim greškama. Ali,

one su ponekad bile manje, i to je budilo nadu da je površina Tajne blizu i baš na onom mestu gde se iz nje želelo na svetlost izaći. Poneki put se činilo da se ona već nazire kako u dnu tame svetluca, ali su to redovno bili odsjaji ljudske nade i ništa više.

Krticama se takve nevolje nisu dešavale. One su uvek znale gde iz podzemlja žele. Nijedan krtičnjak nikad nije bio slučajan, nijedan omaška u pravcu kopanja.

A ovaj je bio.

Ili, o krticama zna manje nego što misli.

Priljubi se uza zemlju upijajući njenu uspokojavajuću toplinu, snagu njene večnosti.

Ponekad je čuo krtice kako riju. Obično behu to mladunci, prvi put pušteni sami u njoj da se snađu. Dubili su tamo gde im je bilo lakše. Ukoliko se dublje rilo, zemlja je postajala tvrđa, nepodatnija, nepoverljivija. Kao da je nešto štitila, neku tajnu, smeštenu u svojim neprikosnovenim dubinama.

Oslušnu. Ništa se nije čulo. Zemlja pod njim bila je nema.

Ustade. Osvrnu se. Druge sveže krtičnjake ne vidi. Ovaj zatrpao, zapečaćeni, jedini je. Nekoliko novih humki, na po nekoliko metara međusobne udaljenosti, najmanje je što se za jednu noć od krtica moralo očekivati. A takvih je noći, od poslednjeg obilaska, bilo prilično. Krtičnjak se uveliko morao prostirati i ispod okolnih utrina. A ostao je u starom perimetru. Otkud, tada, neprirodna mekota tla? Oskudan korov, mahom maslačak u cvetanju tek ponegde sa paperjastom glavom čije je belo

seme vejalo unaokolo, prodornim korenjem razbijao je zemlju omogućujući joj disanje, ali ovoliku gipkost, poroznost, mekotu nije joj moglo doneti. Odgovor bi, možda, ležao u kišama, ali ove već dugo nisu padale.

Da li je moguće da se zemlja razmekšala sama od sebe, bez ijednog od mutnih razloga koje joj čovek nameće da bi je shvatio i svojim koristima prilagodio? Ali, kao i sve što se na nju odnosilo, ni to nije moglo biti bez neke svrhe. Učini mu se da svrhu naslućuje i da joj veruje.

Zemlja se promenila zbog krtica. Da im u nečemu pomogne. Više od svih drugih, bila su to njena bića. Kao da su od nje same stvorena, njenom dušom nadahnuta. Krtičnjak je bio njen grad, grad Zemlje, kao što je onaj na horizontu bio ljudski.

Kleče kraj jednog od najstarijih. Iz njega je već izbijao lišaj. Ivicama je puzila mahovina. Unaokolo su se u umirućoj travi povijale krhke glave maslačka i žuteli zreli cvetovi. Položaj ulaza jasno se ocrtavao. Ali samog otvora nema. Ponovo mu prsti naiđoše na zemlju pritiskom sabijanu sve dok nije potpuno zazidan.

Obuze ga mračan nemir.

Išao je od jednog do drugog krtičnjaka. Svi behu na isti način zapečaćeni. Podzemno gradilište bilo je mrtvo.

Došao je uzalud.

Shvatio je: površinski tragovi krtica ne behu putanje panike, već smišljenog rada upravljanog nagonom održanja. Pleme se nije,

kako je u prvi mah pomislio, odselilo – tragova izvan perimetra starog krtičnjaka nema – ono se prosto sa svojim mladuncima, stadima crva bez glave, svojim mudrim instinktom povuklo u dubinu zemlje.

Koliko duboko neće saznati. Nema načina da do njih dopre.

Krtičnjak zbog koga je došao nije bio daleko. Ležao je niže, u dnu pašnjaka, pod senama živice iza koje je sanjivo šuškao nevidljivi potočić. Oklevajući krene prema njemu, ali se zaustavi na izvesnoj razdaljini. Besmisleno je nadati se da je samo on otvoren. Jamačno su ga poslednjeg zatrpali, ali se ni ispod njega više nije živelo. Da u to bude siguran ne trebaju mu oči. Pamćenje je dovoljno. Toliike neizrečene a shvaćene istine tokom svih godina u kojima je ovamo dolazio.

Neizmerna tuga steže mu srce. Bilo je u njoj do sada nepoznate nepopravivosti, sumorne konačnosti rastanka. U svom Zlatnom Kraju, jedino u njemu nikada nije bio sam, sada je bio. I do sada se u životu osećao usamljen, ali je ova usamljenost bila od drukčije građe. Bila je uistinu beznadežna. Jer nije se osećao tek sam, bio je poslednji čovek na svetu.

Iz zasenjujuće daljine, treperave kao da je posuta srčom, opkoljavaju ga obrisi veštačkog života koji ga se ne tiče i s kojim nema ništa zajedničko. Sve do čega mu je stalo, van domašaja je. Duboko pod zemljom u koju će se i on skloniti kad umre.

Pitao se je li to bolna usamljenost staraca, iako još nije imao ni trideset. Usamljenost izneverenih, izdanih, prevarenih? Usamljenost poslednjeg prevarenog starca na svetu, avetinjska samoća čoveka koji više ne pripada čovečanstvu? Samoća

čekanja na nešto što će ga razumeti, ali za šta više nema nikakve nade. Usamljenost Mesije, čiji će se sledbenici roditi kroz milion godina.

Kleče, gledajući u pravcu grada, duž puta kojim je obično dolazila njegova devojka. Dovožila se na bučnom motociklu koji je mrzeo. Nosila radio kojeg se plašio. Na sebi je uvek imala haljine koje nije mario. Izgovarala je reči kojih se užasavao. Mislila na način što ga nije shvatao. Ljudi su sve to što je osećao nazivali ljubavlju i on se pokorno držao tog tumačenja ostajući i dalje sam.

Požele najednom da umre sa svojim Zlatnim Krajem. Da voda doteče odmah. Da ga, sklapajući se nad njim kao usnuli cvet, oslobodi svih neizvesnosti što ga još čekaju. A iznad svega osećanja, na samoj granici otkrića da ovo nije svet za koji je rođen, da se našao u pogrešnim dimenzijama u kojima nema ni svrhu ni smisao.

Požele da je mrtav, davno pod zemljom, i u očekivanju da ga neka majka ponovo rodi u svetu koji će ga opravdati.

2

Ču iza sebe šum. Prepozna ga, okrenu se.

Kao klupče zamršene crne, prašinom posute vune, iz zazidane je rupe izvirivala majušna rutava glava, lišena očiju i ušiju, bez ramena. Izbijajući pravo iz trbuha kao kratko trouglasto produženje završeno njuškom, nalik na opuštenu debelu usnu. S obe strane glave, iz prosede dlake stršale su jake prednje šape, slične kosturu šake na ljudskim rukama.

Zakasnio si, reče stara krtica stresajući zemlju sa krzna. Ne odgovori odmah. Morao je najpre da shvati šta se sa njim događa, tone li najzad u ludilo. Pitao se nije li i on jednom živio u takvom svetu i s krticama već razgovarao – inače bi teško preživio otkriće da je to moguće – i da li je to bio svet za koji je rođen, pa se, usled neke kobne omaške u orijentaciji, našao u ovom u kome je sve što čovek nije shvatao bilo nemoguće.

Čekala sam te, reče stara krtica. Lagano se prilagođavao omamljujućem osećanju oslobođenja. Granice bića što ga je zvao Arnorn i umeo lučiti od svakog drugog i svega drugog, naglo se razmakoše tanjeći se i nestajući.

Postajao je daleko veći i dublji od sebe time što je prestajao da se izdvaja i razgraničava umom od svega što je oko sebe opažao i što ga je, sve do sada, sa svoje strane odbacivalo. Nije to bilo osvajanje, uzurpacija nečeg što mu ne pripada; bilo je to spajanje, ponovno sjedinjenje s nečim čemu on pripada i od čega se usamljeničkom ljudskošću odmetnuo.

Gubio je unutrašnji oblik, a zajedno s njim i svest o spoljašnjem kao teškom, neprobojnom oklopu u kome je utamničen, izlivajući se iz te svesti u prirodu kao jezero bez dna, plaveći svet i stalno se prazneći, a ipak ostajući pun, sve puniji, činilo mu se, ukoliko je više oticao.

Ljudi koji su iskusili slična stanja nazvali su ih „okeanskim osećanjem“. On za svoje nije imao ime. Imena su bila ljudski način raspoznavanja stvari. Da bi se razabrale, stvari su se morale izdvojiti iz Celine, a potom i međusobno razdvojiti. Živelo se među parčićima Stvarnosti, s otpacima čas jednim čas drugim, bez ikakve šanse da se njeno jedinstvo razume. Ono što je sada osećao ponovo je te parčiće ujedinjavalo, potirući im obeležja pomoću kojih su mogli biti nekako nazvani i time iz Celine izdvojeni.

Ponekad je i ranije uspevao da se tom stanju približi. Samo približi, tek ga naslućujući, nikad u njega stvarno ne ušavši. Obično kad je u ovakva predvečerja – zastrta providnim nebom kome su sa raznih visina usamljeni oblici i iskre prvih zvezda otvarali dubinu, beskonačnu, a ipak, kako mu se činilo, neku kroz koju se moglo spuštati – ležao u travi i dugo gledao iznad sebe, gubio je orijentaciju. Izgledalo mu je da je nebo ispod njega, da on iznad neba visi i da u njega može sići. I silazio je kao u bunar čije dno stalno izmiče, iako oseća da je vrlo blizu. Tonuo

je sve dublje, nestajući. Rastvarao se u nebu. Postajao večan ili bar naslućivao šta večnost znači, u čemu se sastoji.

Ovih dana bilo je mnogo posla na farmi, reče, nastojeći da iz poruke istisne neiskrenost, a sačuva žaljenje.

Bilo je to teško, jer nju nisu sačinjavale reči koje se mogu birati, zamenjivati, ukrštati da zajedno sa značenjem pruže i njegovo pravo tumačenje. A ni misli ne behu, koje reči tek traže, pa se, dok ih ne nađu, slobodne od doslovnosti, mogu tek naslućivati. Poruku su sačinjavala osećanja, nešto što on nastoji da sakrije. Njihov se otisak prenosio kao munjevit udarac žiga u židak vosak. Ovaj ga je primao, ali kao otisak nije zadržavao već kao takav samo osećao. Prosto je znao šta mu krtica saopštava, a ona šta on poručuje.

Potpuno jedinstvo još nije postignuto, porukama se, izgleda, još moglo upravljati, misliti što se moralo, ali emitovati samo što se htelo: ako bude obazriv, krtica ga neće uhvatiti u laži. Što je ljudskom bezobzirnošću zagađivao neljudski svet i što protiv toga nije mogao ništa, bila je dovoljna kazna.

A i ovde je, kako vidim, bilo živo, dodade pokazujući oko sebe.

Radile smo cele noći, reče krtica.

Čekao je. Nadao se objašnjenju. Ali ga ne dobi. Debela usna krtice treperila je njuškajući vazduh.

Oboje su, izgleda, držali da se neke stvari podrazumevaju. To je bilo istina, ali u čaurama njihovih naporednih svetova. Izvan njih sve je počinjalo iz početka, sve imalo druga značenja. Pitao se hoće li nesporazuma nestati kad se ujedinjenje završi. Ali će tada, mislio je, po svoj prilici nestati i potrebe za komunikacijom. Sve će se znati samo po sebi.

Šta se dešava?

Odlazimo, reče krtica.

Kuda?

U zemlju.

Dublje u zemlju?

Da.

Koliko duboko?

Koliko nas primi.

Oklevao je. Lice mu je milovalo paperje maslačka. Miris korova lebdeo je iznad ledine. Ali i neki drugi, nepoznat i neprijatan. Kao zadah ugrijane truleži.

Kada?

Sada, odgovori krtica. Drugi su već krenuli. Ja sam ostala da sačekam tebe.

Osećao se bedno. Požali što je došao. Ali morao je. Bio je doveden.

Jesi li me ti dovela?

Pozvala sam te, nisam dovela. Ti si doveo sam sebe.

Ali si znala da ću doći?

Nadala sam se da si ono što jesi.

Zašto si to učinila?

Ti si me štitio, čuvao si ovaj pašnjak za mene.

Kako, videće se uskoro, pomisli s gorčinom. Ali poruku ne odasla. Odlagaće je koliko može. Nadao se da će krtica shvatiti ograničenja sveta u kome je primoran da živi. Krtice su, izgleda, imale razumevanje koje je prevazilazilo sve što je ikad iskusio. Kao da za njih nije bilo tajni.

To nije bilo teško, reče, on nema nikakve vrednosti.

Ljudi malo znaju o tome, a i ono što znaju pogrešno je.

Priznade da je tako.

Šta ljudi znaju o ovom biću?

Ne mnogo, i to priznade. Da živi pod zemljom, da se hrani crvima i da pravi krtičnjake. To bi otprilike bilo sve.

Zaista nije mnogo, složi se krtica.

A šta vi znate o ljudima?

Da žive nad zemljom, da se hrane životinjama i da prave buku.

Ni to nije nešto mnogo, primeti začudivši se i sam uvređenosti u ovoj poruci. Šta se, za ime boga, njega tiču ljudi?

Dovoljno je, reče krtica.

Čutali su neko vreme.

Ljudi čak ne znaju da ovo biće nije uvek živelo pod zemljom. Nije?

Nekad smo i mi živeli na zemlji.

Kad je to bilo?

Ne tako davno.

Kada?

Čoveka još nije bilo. Zemljom su vladala vrlo velika stvorenja koja su dizala još veću buku nego on.

To je bilo pre sto pedeset miliona godina.

Rekla sam da nije bilo tako davno.

Možda i nije, pomisli. Njegovo je detinjstvo bilo isto tako davno kao da je bilo pre sto pedeset miliona godina.

I zašto ste otišle pod zemlju?

Velika stvorenja su nas gazila.

To je bilo pre nego što se zemlja sledila?

Pre.

I hladnoća ubila velika stvorenja?

Ne znam šta ih je ubilo. Samo više ih nije bilo.

Zašto se onda niste vratile na površinu?

Zemlja nije dala.

Da li zbog čoveka?

Ne. Zemlja nije dala.

Nije vredelo biti uporan. Odgovori su dolazili ili nisu dolazili. Sada nisu. Čekao je.

Bile smo dobre i sa ljudima koji su ovamo dolazili pre tebe, reče krtica.

Sa mojim ocem i dedom.

Ova bića ne imenuju stvari.

Ni roditelje?

Ne.

Ali morala si biti rođena?

Jesam, samo ne kao ti.

Rodila te je druga krtica, tvoja majka.

Došla sam iz druge krtice, ali me ona nije rodila.

Ko te je rodio?

Zemlja.

Govor je nastao kad je inteligencija kao podmukla bolest učinila čoveka nesposobnim da se izražava telom i emocijama i razume one koji se izražavaju telom i emocijama, gde je zvuk tek ravnopravno sredstvo saopštavanja, a ne standardno i jedino, bez koga se ostaje neobavešten, nem i neshvaćen. Razdvojena od prirode, vlastitih temelja u telu, misao je birala svoje puteve, od tela nezavisne, zaobilazila ga je, pa mu se i suprotstavljala. Rodila se ljudska laž, prirodi nepoznata. Priroda tu laž nije poznavala, jer je sve u njoj bilo jedno i u međusobnom skladu. Kotrljanje kamenja nekog odrona nije moglo biti prividno, osim za čoveka, niti lažno kao njegova priča o njemu. Odronjavalo se ili se nije odronjavalo. Dvosmislenosti behu automatski isključene, istina – spontana i neizbežna. Zato jeziku prirode nisu bile potrebne reči, a njenim „rečima“ druge da ih objasne. Sve je bilo dato ujedno – događaj, priča o njemu, njegovo objašnjenje, uzroci i posledice, njegovo mesto u sistemu stvari. Čoveku su reči služile da stvari objasne; u prirodi stvari su se objašnjavale dešavanjem. Dešavanje je bilo govor prirode i njega su razumevali svi koji su joj pripadali. Jezik prirode, kojim se u njoj sporazumevalo sve, osim izuzetog čoveka, s njegovim jezikom laži i

opsena, privida i dvomisli bio je lišen zaobilaznosti, posredništva figura i metafora, oslobođen svih zamućujućih dvosmislenosti veštačkoga ljudskog govora.

Zato, kad upita *kako je to moguće?*, odmah oseti da je pogrešio. Da moguće nije, ne bi ni poručeno bilo. Priroda se nije izražavala u pretpostavkama. Ona je izražavala samo svoje izvesnosti. Kamenje se odronjavalo ili se nije odronjavalo.

Krtica, razume se, ne odgovori.

Hoćeš li time da kažeš da te je rodila priroda?

Nije bilo pomoći njegovoj ljudskosti. Ma kako se trudio da joj izmakne, da iskoristi šansu koju mu pruža krtica, a kroz nju sama priroda, beznadežno je ostajao čovek zavisn od razuma kao bolesnik od bolesti koja ga ubija. Opet je bio na zaludnom poslu prilagođavanja jedne neshvatljivosti sebi i svojim humanim ograničenjima – jer i njega je, u najširem smislu, rodila ta priroda, a roditelji su ga samo u svet sprovedi – opet je u svemu, pa i u porukama neobičnog sagovornika video sve same kodove, a istine skrivene daleko iza njih, umesto da ih primi kao poslednje istine, bez ičega više iza sebe.

Krtica ni sada ne odgovori.

Odustade od daljeg ispitivanja. U tom pogledu, krtice su ličile na ljudske računare. Da bi dobio pravi odgovor, čovek je morao postaviti pravo pitanje. Na svako drugo nije dobijao nikakav.

Zašto ljudi uvek pitaju 'zašto'?

Da dobiju objašnjenje.

Šta će im objašnjenje?

Da razumeju stvari.

Samo zato?